

Cena života – I.

Na nasledujúcich stranách by som v krátkom príbehu chcela porozprávať smutné udalosti týkajúce sa mesta Šahy a jeho okolia z pohľadu Židov od roku 1938. V príbehu som použila rozprávania, spisy a fotografie v okolí žijúcich Židov. Keďže zahrňuje životy viacerých osôb, ktoré príbuzenské vzťahy nespájajú, bola som nútená používať vymyslené mená. Životné príbehy sú však skutočné

/geto, útek, nemocnica.../. Takže životy viacerých Židov sú spojené, hoci možno nemajú nič spoločné, okrem dodnes nevysvetleného osudu.

Rozprávač nie je existujúcou osobou, ale vymyslenou. Nemení sled udalostí, nezasahuje do deja, je všade, ale je len obyčajným objektom. Kus látky, ktorú každý môže podľa svojej vôle zneuctiť a pošliapať.

Prvé zmienky o židovskej komunite v Šahách

Prvé židovské rodiny sa v Šahách usadili niekedy v rokoch 1850 až 1860. Prichádzali hlavne z oblastí Balašských Ďarmôt, Vácu a Dunajskej Stredy. Prvá židovská komunita bola v meste založená v roku 1850. Jej zakladateľmi boli Gluck Zanwel a Winter Fülöp.

V tých časoch malo mesto Šahy 4206 obyvateľov. Vzniklo tu viacero židovských spoločností, aj spolok Chevra Kadisa, ktorého vedúcim predstaviteľom bol Miksa Rosenberg a na začiatku mal 126 členov. Od roku 1851 po dobu 20 rokov tu pôsobil ako rabín Salamon Deutsch, po ňom nasledoval Július Grossmann, ktorý tu zastával funkciu rabína skoro 50 rokov.

Prvá synagógu v Hontianskej župe postavili v roku 1852 zo zbierok židovských obyvateľov. V roku 1874 v Šahách otvorili prvú židovskú základnú školu, ktorú spočiatku navštevovalo 67 žiakov. Vyučovali ich učitelia: Jakab Spitzer, Armin Kopsz, Mór Liszvic. Neskôr bol založený prvý židovský ženský spolok, ktorý mal podiel na rozvoji kultúrneho života v meste. Vedúcou osobnosťou ženského spolku bola pani Schmidelová.

V roku 1876 sa konalo prvé veľké valné zhromaždenie Židov v Šahách, kde sa Židia nezhodli a rozdelili sa na dve rozdielne náboženské vetvy: na ortodoxných a na status quo.

Vytvoril sa medzi nimi rozdiel nielen v ich náboženských zvykoch, ale výrazne sa prejavil aj v ich počte. Ostalo ich menej v ortodoxnej vetve, kde ich bolo len 150, ich prvým rabínom bol Anton Weisz. V roku 1893 si postavili prvú synagógu. Táto vetva skalopevne dodržiavala všetky svoje zvyky a tradície. Druhá vetva Status quo mala 577 členov, hlavným rabínom bol Július Grossmann. Prispôbili sa pravidlám, ktoré priniesla spoločenská doba a nedodržiavali všetky zvyky. Židovská spoločnosť mala veľký význam na rozvoji celého mesta. Podľa profesie sa tu nachádzalo 43 obchodníkov, 22 remeselníkov a továrnikov, 10 lekárov, 9 advokátov, 9 úradníkov, 8 veľkostatkárov, 3 veľkoobchodníci, 2 učitelia a 1 inžinier. Teda medzi 727 Židmi bolo 106 intelektuálov. V mesiaci z 34 obchodov bolo 26 vo vlastníctve Židov. Percentuálne zastúpenie Židov medzi obyvateľmi v Šahách bolo 12 %, ale na platení daní v meste sa Židia podieľali 76 percentami.

Cena života

Šárka navštevovala židovskú základnú školu v Šahách a my sme boli hrdí, že aj poniektorí iného vierovyznania sem chceli chodiť. Takáto veľká česť a uznanie obklopovali túto školu a najviac mal na tom zásluhu riaditeľ školy ujo Árpi. Jednoducho povedané: ujo Árpi sa veľmi svedomito držal židovských tradícií. Bol členom ortodoxnej skupiny a popri tom veľmi vášnivo navštevoval modlitebňu a aj v tých najteplejších obdobiach roka nosil svoju hrubú čiernu tógu. Dlhú šedivú bradu si starostlivo ošetroval, ale často sa v nej zachytila nejaká omrvinka, na ktorej sa žiaci s chuťou zachichotali. Bežnými sa stali jeho päťminútové meškania, ale keď sa ráno nečakane vrátil dverami a zvalil sa na učiteľskú stoličku, hneď povzdvihol v triede náladu. Ujo Árpi, pokladajúc sa za veľkého Maďara, sa nesmierne sklamal z ich príchodu. Povrávalo sa, že ani s najbližším priateľom, s poštarom, nebol ochotný sa zastaviť a porozprávať o tejto udalosti. A keď on o niečom nerozprával, tak to už bolo veľké nešťastie.

Škola mladých naučila mnohým veciam. Vo veľkom sa pričínila napríklad o to, že sme si obľúbili a ctili našu vieru. Po vyučovaní sme boli raz v dome skautov, alebo sme utekali na hodinu náboženstva. Ale najradšej sme snád chodili do novopostavenej telocvične. Medzitým ubíhal v meste deň za dňom a nad Židmi sa začali sťahovať búrkové mračná. Pomaly, ale isto, sme začali niečo cítiť na vlastnej koži. Niečo, čoho príčinu nikto nevedel pochopiť a prinieslo to odcudzenie, odpor k tým, ktorí nepatrili medzi nás.

Raz, keď sme sa práve vracali domov zo školy, Šárka a Ďurko sa ešte pamätali, že sa chystala obrovská víchrica. Fúkal vietor, utekali sme, aby sme sa čím skôr dostali do bezpečia, do tepla domova. V dome nás namiesto teplého privítania čakalo tiché napätie. Nové nariadenie – po chrchtach detí prebehli zimomriavky. To sme už ani nevedeli koľké. Šárke sa ešte páčila z plátna ušitá žltá hviezda. Len časom zbadala, že ľudia zvláštne zazerajú na túto hviezdu.

Starká ťažko ochorela. Starý otec sa stále častejšie ponára do svojich myšlienok, veľa sa modlí. Šedivá brada, akoby ho ťahala do zeme, svetlo očí mu pomaly ale iste vyhasínalo.

Šárkina matka beznádejne hľadala nejakú prácu, pretože im zobrali veľa vecí. Prepustili aj tú milú vychovateľku.

Už necítiť tú srdečnosť, ale neponosujú sa, len veľa vecí nechápu. Ďurko by mal ísť študovať do gymnázia. Otec to už týždne vybavuje. Ďurko je bystrý a veľmi svedomite sa učí, ale je Žid. Podľa nového nariadenia ročne len jeden Žid môže začať študovať na gymnáziu. V tomto roku sa prihlásili dvaja. Ďurko sa dostal na štúdium. A druhý chlapec si po rokoch mohol vydychnúť, že od koľkého trápenia, pohrdania ho ochránila tá malá nespravodlivosť. Po čase sa Ďurko rozhodne, že nevládze ďalej a vzdá sa, je nútený dialkovo dokončiť ostávajúce dva roky gymnázia. Medzitým sa zmenila aj atmosféra mesta. Zo dňa na deň je viac mrakov nad nimi, ktoré zakrývajú slnečné lúče. Mnoho mladých odviezli na nútené práce alebo na front. Kde sa podeli tie radostné okamihy?

V jeden tmavý večer Šárkina matka so slzami v očiach hľadela na stenu, na prázdne miesto po odstránených vzácnych rodinných hodinách. Nezaujímajú ju už zdedená pamiatka od prastarého otca. Ale je potrebné, aby sa jej pozornosť nejakým odvrátila. Zavreli totiž ženský spolok. Čo bude robiť? Čo s ňou bude? Ved' v ňom prežila toľko radosti. Šárka ju utešuje, že už horšie určite nebude. Hlavné je, aby ďalej verila, nezúfala a modlila sa. Aj starý rabín to stále hovorí, pravda, teraz už stále zriedkavejšie. Matka vyčarí úsmev na tvári, zrazu si spomenie, že tu má deti.

Počula som, že maďarských vojakov volajú „nyilasi“. Stále ich tým menom spomínajú. Veľa raz vidím od hnevu prekypujúce oči Židov, pri nejednom „zákonom“ lupičskom prepadaní. Títo berú všetko, čo vidia. Aj včera bolo počuť od susedov výkriky, rinčanie skla a plač malého dieťaťa. Zachvátila nás neprekonatelná bezmocnosť. Aj nás navštívili v jeden deň. To bolo ešte na jar v 44. roku. Jasne sa pamätám na okná, na ktorých sa od mrazu vykresľovali ľadové kvety. Práve sme večerali, keď do izby vstúpil maďarský žandár. Stuhla v nás krv. Vravel, že prišiel vykonať obhliadku. Obzrel sa po izbe a zo stola zobral poslednú hodnotnú vec, to staré rozhegané rádio. Šárkina matka ihneď vyjadrla svoj nesúhlas, čo žandár odmenil energickým zuchom, potom rýchlymi krokmi so starým rádiom odišiel.

Židom pomaly neostalo nič, len ich viera. Zobrali im majetky, zbavili ich ľudskej dôstojnosti. Keď práve nebol zakáz vychádzania, všetci sa ponáhľali do modlitebného domu spoločne sa modliť. Bolo už jedno, kto je liberál alebo ortodox, teraz bola dôležitá jednota. Šárka stále radostne rozprávala príbehy o kostolníkovi v synagóge. Bol to veľmi čudný človek, rôzne strašidelné príbehy sa o ňom šírili. Vraveli, že sa stále rozpráva sám so sebou, aj keď je niekto v jeho blízkosti. Podľa Šárky to bolo preto, lebo starý pán bol veľmi osamelý. Medzi jeho obľúbené činnosti patrilo chytanie myši v modlitebnom dome a pri tomto vznešenom úkone sa snažil prevrátiť všetko, čo mu prišlo do cesty. Rabín bol veľmi neprístupná osobnosť. No napriek tomu ho mali v úcte v kruhu Židov a veriacich.